

1.01
Prejeto 27. 8. 1999

UDK 314(497.4 Maribor)"1942"

Marjan Žnidarič*

Mariborsko prebivalstvo v luči okupatorjevega štetja novembra 1942

IZVLEČEK

Avtor obravnava podatke okupatorjevega štetja prebivalstva novembra 1942 za okupacijsko okrožje Maribor mesto. V tabelah je prikazana nacionalna, socialna in starostna struktura prebivalstva, obravnavane pa so tudi nekatere druge, za nacističnega okupatorja zanimive in pomembne kategorije ljudi (npr. članstvo v Štajerski domovinski zvezi, vojaški obvezniki).

Ključne besede: druga svetovna vojna, Maribor, uprava, retrografija, prebivalstvo, okupacija

ABSTRACT

MARIBOR CITIZENS IN THE LIGHT OF THE OCCUPIER'S CENSUS OF NOVEMBER 1942

The author deals with the data obtained by the German occupiers in a census carried out in the occupied district of Maribor City, in November 1942. The charts show the national, social and age structure of the population. Some other categories of interest and relevance to the occupier (such as membership of the Styrian Patriotic League and military conscripts) were also covered.

Key words: Second World War, Maribor, Administration, demography, population

* Dr., direktor, Muzej narodne osvoboditve, SI-2000 Maribor, Ulica heroja Tomšiča 5.

Pri analizi popisa prebivalstva, ki so ga izvedli nacisti v okupirani slovenski Štajerski 29. novembra 1942, obravnavamo območje okupatorjevega okrožja Maribor mesto, ki ga je šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko ustanovil junija 1941. Nemška vojaška okupacijska uprava, ki je prevzela oblast v Mariboru 8. aprila 1941 od kulturbundovcev, je svoje delo opravljala le nekaj dni. Že 14. aprila jo je zamenjala oblast šefa civilne uprave. Šlo je za okupacijski sistem, kakršnega je nacistična Nemčija že pred tem uvedla v okupirani Alzaciji, Loreni in Luxemburgu. Na to mesto je Hitler postavil pokrajinskega vodjo (Gauleiter) in državnega namestnika (Reichsstaathalter) avstrijske Štajerske dr. Sigfrieda Uiberreitherja iz Gradca.¹

Pristojnosti šefa civilne uprave so bile zelo velike, celo večje kot jih je imel kot državni namestnik na avstrijskem Štajerskem. Bil je edini zakonodajalec na Spodnjem Štajerskem in podrejen neposredno samo Hitlerju. Zakoni in odredbe osrednjih organov nemške državne uprave so na slovenskem Štajerskem veljali le tedaj, kadar jih je s posebno odredbo ali razglasom v svojem uradnem listu izrecno vpeljal šef civilne uprave. Nacisti so računali, da bodo že do 1. oktobra 1941 popolnoma ponemčili slovensko Štajersko in jo priključili nemškemu rajhu ter ukinili urad šefa civilne uprave in ga združili z uradom državnega namestnika v Gradcu.²

Šef civilne uprave dr. Uiberreither je že pred svojim prihodom v Maribor imenoval na sedeže bivših okrajnih načelstev politične komisarje. Politični komisar za mesto Maribor je postal nekdanji deželni svetnik za okrožje Gradec podeželje, polkovnik SA Fritz Knaus, doma iz Leobna, ki je pozneje postal nadžupan okrožja Maribor mesto. Politični komisarji so bili za svoje ravnanje odgovorni samo šefu civilne uprave. Takoj po prevzemu svojega službenega mesta je politični komisar za Maribor Fritz Knaus prevzel upravo iz rok domačih Nemcev, ki so že nekaj dni prej odpustili tudi večino jugoslovanskih občinskih uradnikov. Politični komisarji so v občinah postavili nove župane, tako imenovane "uradujoče župane" (Amtsbürgermeister), kajti stari občinski odbori so bili 14. aprila razpuščeni, oblast dotedanjih županov pa je prenehala. S tem je bil jugoslovanski upravni aparat odstranjen, začasno je ostala le še stara upravna razdelitev.³

Zaradi pomanjkanja nemškega uradništva in z namenom, da bi bila uprava na slovenskem Štajerskem takšna kot v pokrajinah nekdanje Avstrije, so na slovenskem Štajerskem 1. julija 1941 ukinili okraje in uvedli pet podeželskih okrožij (Brežice, Celje, Maribor podeželje, Ptuj in Trbovlje) in mestno okrožje Maribor. Nekdanji ljutomersko - radgonski okraj pa so priključili podeželskemu okrožju Radgona.

Okrožje Maribor mesto je poleg dotedanje mestne občine Maribor zajemalo še predvojne samostojne občine Hoče, Kamnico, Košake, Limbuš, Pobrežje, Radvanje in Studence. Pri tem so bili deli nekaterih bivših občin izločeni, in sicer: Srednje in Jelovec iz Kamnice, Dolnja Počehova, Celestrina, Hrenca, Malečnik, Metava, Ne-

¹ Marburger Zeitung, 15. 4. 1941, št. 84; Tagespost, 15. 4. 1941; Štajerski gospodar, 3. 5. 1941, št. 1; Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941-1945. Maribor 1968, str. 140 (dalje Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika); Marjan Žnidarič: Do pekla in nazaj, Maribor 1997, str. 65 (dalje Žnidarič, Do pekla).

² Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 144; isti, Narodnoosvobodilni boj na Gorinjskem decembra 1941 in januarja 1942, TV 15, 28. 5. - 1. 10. 1968, št. 21-39.

³ Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, 15. 4. 1941, št. 1 (dalje VAZSt.); Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor (AMNOM), fond Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev (KUZOP); Mirko Brolih: Hitlerjevski režim v Jugoslaviji v letih 1941-1945, Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika, str. 145-146.

bova, Trčova in Vodole iz Košakov, Hočko Pohorje in Miklavž iz Hoč ter Laznica in Bistrica pri Limbušu iz Limbuša. Tako oblikovano okrožje Maribor mesto, ki je obsegalo 115,11 km², je poleg mestne občine Maribor, v sedmih zunanjih občinah zajemalo 25 naselij: v občini Hoče Bohovo, Rogozo, Razvanje, Pivolo ter Spodnje in Zgornje Hoče, v občini Kamnica Bresternico, Rošpoh in Kamnico, v občini Košaki Krčevino, Počehovo, Pekel, Meljski hrib in Košake, v občini Limbuš Pekre, Hrastje in Limbuš, v občini Pobrežje Dogoše, Zrkovce, Brezje, Tezno in Pobrežje, v občini Radvanje Spodnje in Zgornje Radvanje ter občino Studenci, ki ni imela drugih naselij.⁴

Potemtakem so bile okoliške občine Studenci, Radvanje in Pobrežje v celoti vključene v okrožje Maribor mesto, medtem ko so bili deli občin Hoče, Kamnica, Košaki in Limbuš priključeni okrožju Maribor podeželje. Okrožje Maribor mesto se je delilo na osem okrajev (Maribor center, Studenci, Radvanje, Limbuš, Kamnica, Košaki, Pobrežje in Hoče), vendar se ta razdelitev ni uveljavila, ampak se je okupatorjeva mestna uprava ves čas naslanjala na krajevne skupine Štajerske domovinske zveze, ki je bila ustanovljena 10. maja 1941. Pretežno v okviru Štajerske domovinske zveze je potekalo tudi ponemčevanje slovenskega prebivalstva. Pri tem sta bila okupatorju v veliko pomoč dobro organizirana upravni in policijski aparat. Mestno okrožje Maribor je okupator imenoval tudi Veliki Maribor (Gross Marburg), ki naj bi po prvotnih zamislih poleg mesta zajemal še okoliške občine Pobrežje (brez Zrkovcev), Studence in Košake, ne pa tudi Hoč, Radvanja, Limbuša in Kamnice, ki so bile takrat še izrazito agrarne občine.

Okrožja so se delila na politične občine, vendar je okrožje Maribor mesto predstavljalo enotno politično občino. S 1. februarjem 1942 so politični komisarji dobili naziv deželni svetnik (Landrat), politični komisar okrožja Maribor mesto pa je postal nadžupan (Oberbürgermeister).⁵

Na obravnavanem območju je leta 1931 živel 59.292 ljudi. Ker jugoslovanskega štetja prebivalstva spomladi 1941 ni bilo, je okupator že 10. oktobra 1941 izvedel svoj prvi popis prebivalstva na območju okupirane slovenske Štajerske. V okrožju Maribor mesto so takrat našteali 71.440 prebivalcev, od tega 33.950 moških in 37.490 žensk. V času od marca 1931 do oktobra 1941 in po spremembah v prvih mesecih okupacije se je število prebivalstva povečalo za 12.149, kar je precej manj kot v desetletju 1921-1931. V prvi vrsti moramo to pripisati poslabšanim gospodarskim razmeram v Mariboru v drugi polovici tridesetih let in zato tudi manjšemu doseljevanju, še bolj pa razmeram, ki so nastale z nacistično okupacijo od aprila 1941 dalje.

Za okrožje Maribor mesto je bil izveden nov popis prebivalstva 25. aprila 1942, ki ga je izvedel organizacijski oddelek vodstvenega urada I okrožnega vodstva Štajerske domovinske zveze. Po tem štetju je v okrožju Maribor mesto

⁴ VAZSt., 20. 6. 1941, št. 25, odredba šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko z dne 18. 6. 1941 o razdelitvi Spodnje Štajerske na podeželska in mestna okrožja, Krajevni leksikon Slovenije, IV, Ljubljana 1980, str. 209-219; Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 412-435 (dalje Krajevni leksikon); Franjo Baš: Razvoj Maribora v letih 1918-1938. V: Franjo Baš: Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije. Maribor 1989, str. 268-269.

⁵ VAZSt., 10. 6. 1941, št. 20, 20. 6. 1941, št. 25; 27. 1. 1942, št. 63; Marjan Žnidarič: Okupacija in okupatorjevi ukrepi v Mariboru leta 1941 (magistrsko delo), Maribor 1975, str. 46-47 (dalje Žnidarič, Okupacija); Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota II (dalje AS II), fond KUZOP, fasc. 1; poročilo političnega komisarja 21. 10. 1941.

živelo 70.655 ljudi v 18.646 gospodinjstvih. V šestih mesecih se je torej število prebivalstva v Mariboru zmanjšalo za 785. Natančnejši popis prebivalstva pa je okupator izvedel 29. novembra 1942. Za izvedbo tega popisa je bil zadolžen vodstveni urad I zveznega vodstva Štajerske domovinske zveze. Popisno gradivo naj bi po mnenju zveznega vodje Franza Steindla služilo v prvi vrsti popolni mobilizaciji vseh razpoložljivih sil na Spodnjem Štajerskem za potrebe tretjega rajha. Popisne oziroma števne enote so bila območja krajevnih skupin in okrožij Štajerske domovinske zveze. Pri izvedbi popisa so se pojavile velik težave zaradi slabega znanja nemščine med prebivalstvom. Vprašanja in rubrike v popisnih listih so bile takšne, da so okupatorju omogočile natančen pregled nad številom prebivalstva, njegovo starostno in poklicno strukturo in socialnimi razmerami. Zanimala jih je narodna in verska pripadnost, še posebno pa članstvo v Štajerski domovinski zvezi, ki je bilo podlaga za podeljevanje nemškega državljanstva ter pripadnost nacistični stranki. Iz raznarodovalnih nagibov so zelo natančno ugotavljali znanje nemškega jezika. V popis prebivalstva na območju slovenske Štajerske je bilo novembra 1942 vključenih kar 12.000 uradnikov in funkcionarjev Štajerske domovinske zveze ter prostovoljcev.⁶

Dne 29. novembra 1942 je imelo okrožje Maribor mesto 68.202 prebivalca.

Tabela 1: *Prebivalstvo okrožja Maribor mesto leta 1931 in 1942*

Št.	Občina	Površ./km ²	Marec 1931	Nov. 1942	42/31	42/31 (%)
1.	Maribor	6,65	33.149	31.667	-1.482	95,5
2.	Hoče	22,41	2.711	3.267	556	120,5
3.	Kamnica	15,61	2.459	2.270	-189	92,3
4.	Košaki	13,63	4.219	4.654	435	110,3
5.	Limbuš	20,16	1.583	2.660	1.077	168,0
6.	Pobrežje	23,58	8.125	13.954	5.829	171,7
7.	Radvanje	10,29	2.308	3.277	969	141,9
8.	Studenci	2,78	4.737	6.453	1.716	136,2
	SKUPAJ	115,11	59.291	68.202	8.911	115,0

Iz tabele je razvidno, da je na obravnavanem območju v desetletju pred drugo svetovno vojno prebivalstvo najbolj naraslo v občinah Pobrežje, Limbuš, Radvanje in Studenci, medtem ko se je v samem Mariboru in Kamnici celo zmanjšalo. Tudi primerjava števila prebivalstva v okrožju Maribor mesto med oktobrom 1941 in novembrom 1942 kaže na zmanjšanje za 3.238 ali 4,5%. Zmanjšanje je bilo posledica ostrih okupatorjevih ukrepov proti Slovencem (aretacije, streljanje talcev, aretacije njihovih svojcev in drugih sodelavcev osvobodilnega gibanja, pošiljanje delovne sile v nemški rajh, okupatorjeva prisilna mobilizacija v nemško vojsko). Franjo Baš celo navaja, da je bila v času okupacije v Mariboru polovica

⁶ AMNOM, fond Štajerske domovinske zveze. Podatki o številu prebivalstva v okrožju Maribor mesto 10. 10. 1941 in 25. 4. 1942 so v delovnem poročilu vodstva Štajerske domovinske zveze okrožja Maribor mesto za obdobje od aprila 1941 do 25. aprila 1942; Ergebnisse der Bevölkerungsbstandaufnahme in der Untersteiermark vom 29. November 1942. Marburg/Drau 1943, str. 1 (dalje Ergebnisse).

prebivalstva prišlekov, pretežno Avstrijcev, nekaj pa tudi Nemcev iz Nemčije, Besarabije, Bukovine, Dobrudže in Kočevarjev. Njegova ocena je nekoliko pretirana, nesporno pa je, da se je v tem obdobju močno spremenila etnična struktura mariborskega prebivalstva.

Tabela 2: *Prebivalstvo okrožja Maribor mesto novembra 1942*

Št.	Krajevna skupina Štajerske dom. zveze	Skupaj	Moški	Na km ²	Število gospodinjstev	Število članov gospodinjstev
1.	Studenci	6.453	3.024	2.321,2	2.133	3,0
2.	Pobrežje	6.940	3.282	1.194,4	1.927	3,6
3.	Kamnica	2.270	1.063	145,4	507	4,5
4.	Hoče	3.267	1.578	145,4	754	4,3
5.	Košaki	4.654	2.166	341,5	1.182	3,9
6.	Limbuš	2.660	1.295	131,9	676	3,9
7.	Maribor I	5.865	2.439	9.614,8	1.686	3,5
8.	Maribor II	5.982	2.515	8.669,5	1.703	3,5
9.	Maribor III	3.327	1.566	3.577,4	916	3,6
10.	Maribor IV	4.835	1.998	2.794,8	1.346	3,6
11.	Maribor V	6.822	3.474	5.329,7	1.754	3,9
12.	Maribor VI	4.836	2.189	3.429,7	1.468	3,3
13.	Radvanje	3.277	1.555	318,5	878	3,7
14.	Tezno	5.185	3.123	954,9	1.142	4,5
15.	Zrkovci	1.829	919	148,2	407	4,5
	SKUPAJ	68.202	32.186	592,5	18.479	3,7

Po številu prebivalstva je bila največja krajevna skupina Štajerske domovinske zveze Pobrežje, ki je bila med 142 krajevnimi skupinami na celotnem slovenskem Štajerskem na 4. mestu (za Zagorjem, Ptujem levi breg in Slovensko Bistrico), Maribor V na šestem, Studenci na devetem mestu itd. Po površini pa je bilo kar osem krajevnih skupin okrožja Maribor mesto na zadnjih mestih (najmanjša je bila krajevna skupina Maribor I) in celo največja med njimi, Hoče, je bila šele na 111. mestu.⁷

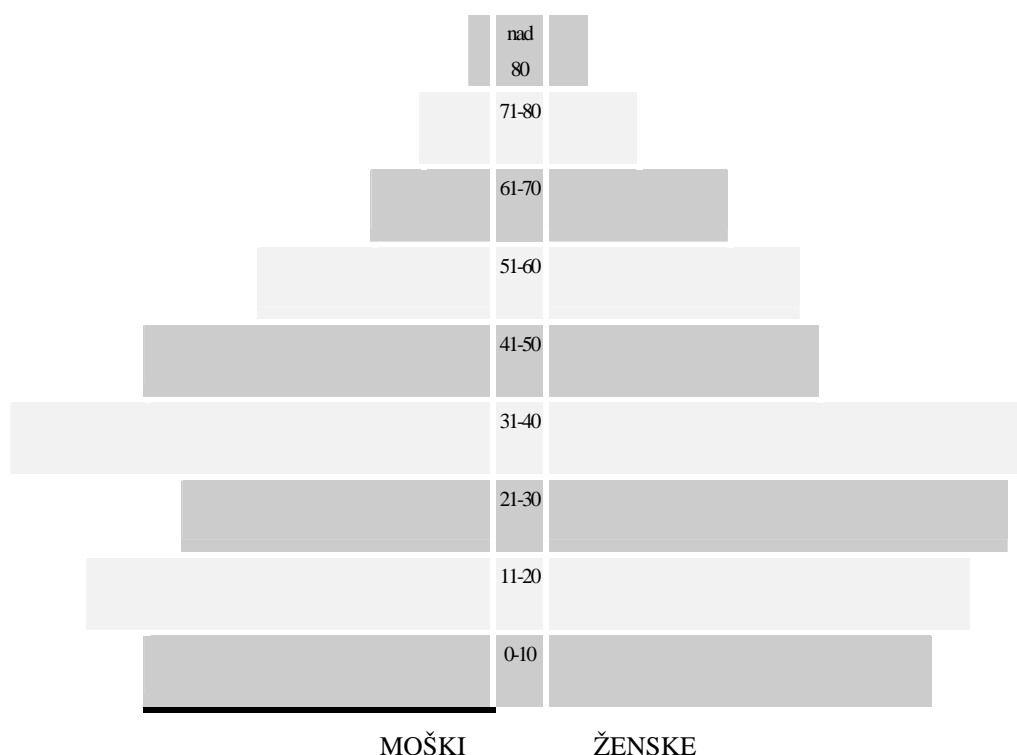
Novembra 1942 je v mestnem okrožju Maribor živelo 15.720 moških, starih 20 do 50 let. Če k tem prištejemo še moške, rojene od leta 1923 do vključno leta 1928 (teh je bilo 3.337), ki so prišli med vojno še v poštev za mobilizacijo v nemško vojsko, je bilo v okrožju Maribor mesto 19.057 potencialnih vojaških obveznikov. Ob upoštevanju letnika 1929, ki so ga nacisti leta 1945 tudi zajeli v mobilizacijo, se je ta številka povečala še za 479, kar je predstavljalo kar 28,6%

⁷ Krajevni leksikon, str. 412-435; Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), fond Mestna občina Maribor, Dienstauftrag Nr. 47, 6. 2. 1943; Ergebnisse, str. 22; Žnidarič, Do pekla, str. 71-73; Franjo Baš: K problematiki slovenještajerskega nemštva pred in med okupacijo 1941-1945. V: Franjo Baš, Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije, str. 101.

vsega prebivalstva v okrožju. To pa je pomenilo znatne rezerve za okupatorjevo, pa tudi partizansko mobilizacijo na tem območju. Na osnovi globalne ocene je bilo iz mestnega okrožja Maribor prisilno mobiliziranih v nemško vojsko približno 3.500 ali 17% vojaških obveznikov oziroma 5,1% vsega prebivalstva.⁸

⁸ Žnidarič, *Do pekla*, str. 237; *Ergebnisse*, str. 67 in 71.

Diagram 1: Starostna piramida prebivalstva okrožja Maribor mesto (november 1942)

Starostna piramida okrožja Maribor mesto, narejena na podlagi rezultatov popisa prebivalstva novembra 1942, nima povsem normalne oblike. Število prebivalstva ne pada v smeri od nižjih proti višjim (od mlajših proti starejšim) skupinam, ampak narašča od skupine 0-10 do skupine 31-40 let, pri kateri dobi piramida šele pravo obliko. Majhno število rojstev v skupini 21-30 let si lahko pojasnimo s štiri leta trajajočo prvo svetovno vojno. Nekoliko presenetljivo pa je število rojstev v povojnem obdobju oziroma v skupinah od 0-10 in 11-20 let starosti. Podobno sliko srečamo tudi pri okrožju Trbovlje, medtem ko imajo ostala okrožja na slovenskem Štajerskem starostno piramido s pravilno obliko. Osnovni vzrok za takšno stanje je verjetno treba iskati v družbenih spremembah po prvi svetovni vojni in v socialni strukturi prebivalstva v okrožju Maribor mesto. Med krajevnimi skupinami je v tem oziru najzanimivejša krajevna skupina Tezno, ki ima vseskozi, razen pri zadnjih dveh skupinah, občutno več moškega kot ženskega prebivalstva. To je verjetno pogojeno z delavci tezenskih tovarn (zlasti tovarne letalskih motorjev), ki so stanovali na območju krajevne skupine Tezno, vendar mnogi med njimi brez družinskih članov.

Po podatkih okupatorjevega popisa je bilo v okrožju Maribor mesto 33.258 produktivnih prebivalcev oziroma 49,3% vsega prebivalstva. Največ jih je bilo v

krajevni skupini Tezno, kar 58,5%, najmanj pa v krajevni skupini Maribor V 43,1%.

Tabela 4: *Delež prebivalstva po gospodarskih dejavnostih (v %)*

Št.	Krajevna skupina	Kmetijstvo	Industrija, obrt	Trgovina, promet	Javne službe, privatniki	Ostali
1.	Studenci	1,8	44,3	31,7	6,4	15,8
2.	Pobrežje	4,7	54,4	19,4	9,9	11,6
3.	Kamnica	54,9	26,9	7,0	4,3	5,9
4.	Hoče	46,8	28,6	15,1	2,4	7,1
5.	Košaki	24,5	28,0	19,7	11,6	16,2
6.	Limbuš	33,3	37,2	17,7	3,8	8,0
7.	Maribor I	0,9	25,4	19,7	26,2	27,8
8.	Maribor II	0,9	24,2	23,0	30,0	21,9
9.	Maribor III	0,5	33,9	25,7	18,0	21,9
10.	Maribor IV	1,7	28,5	14,9	26,7	28,2
11.	Maribor V	0,8	28,5	30,3	13,8	26,6
12.	Maribor VI	0,7	34,9	20,5	24,4	19,5
13.	Radvanje	10,2	39,0	29,4	8,6	12,8
14.	Tezno	1,7	70,4	14,5	4,4	9,0
15.	Zrkovci	28,4	53,1	10,9	2,0	5,6
	SKUPAJ	9,5	37,3	21,3	14,4	17,5

Nacisti so pri popisu razvrstili ljudi tudi po njihovem socialnem položaju v gospodarstvu oziroma v poklicu. Odstotki v tabeli zajemajo tudi svojece pridobitvenih oseb, ki niso imeli svojega poklica ali zaposlitve.

Tabela 5: *Socialni položaj v poklicu*

Št.	Krajevna skupina	Samostojni gospodarji %	Služinčad %	Uradniki %	Uslužbenci (namešč.) %	Delavci %
1.	Studenci	533 9,3	193 3,4	143 2,5	792 13,8	4.069 71,0
2.	Pobrežje	504 8,2	60 0,9	153 2,5	1.039 16,8	4.427 71,6
3.	Kamnica	526 24,6	147 6,9	8 0,4	102 4,8	1.351 63,3
4.	Hoče	1.058 34,2	162 5,2	26 0,8	132 4,3	1.721 55,5
5.	Košaki	444 10,9	45 1,1	239 5,8	1.068 26,1	2.294 56,1
6.	Limbuš	201 8,1	20 0,8	67 2,7	145 5,8	2.061 82,6
7.	Maribor I	929 18,8	66 1,3	402 8,1	1.734 35,0	1.826 36,8
8.	Maribor II	644 12,5	32 0,6	707 13,7	2.075 40,2	1.702 33,0
9.	Maribor III	189 7,0	2 0,1	330 12,3	1.108 41,3	1.053 39,3
10.	Maribor IV	550 14,3	58 1,5	317 8,3	1.328 34,7	1.578 41,2
11.	Maribor V	603 11,4	56 1,1	457 8,6	1.383 26,1	2.802 52,8
12.	Maribor VI	336 8,4	43 1,1	356 8,8	1.585 39,5	1.694 42,2
13.	Radvanje	279 9,5	57 1,9	60 2,0	451 15,3	2.104 71,3
14.	Tezno	244 5,0	21 0,5	142 2,9	528 10,9	3.913 80,7
15.	Zrkovci	350 20,3	95 5,5	10 0,6	34 2,0	1.228 71,5

SKUPAJ	7.390	12,5	1.057	1,8	3.417	5,8	13.504	22,8	33.823	57,1
--------	-------	------	-------	-----	-------	-----	--------	------	--------	------

Po tej razporeditvi prebivalstva je bilo v mestnem okrožju Maribor največ delavcev, in sicer 57,1%, v krajevnih skupinah Limbuš, Tezno, Pobrežje, Zrkovci, Radvanje in Studenci celo prek 70%. To je bila posledica hitre industrializacije Maribora med obema vojnoma, ko so omenjena predmestja najbolj naraščala in je kmetijstvo v njih izgubljalo pomen. Še najbolj agrarni krajevni skupini sta ostali Kamnica in Hoče s 54,9% oziroma 46,8% deležem kmečkega prebivalstva.

Okupatorja je pri popisu zanimala tudi verska pripadnost prebivalstva. V okrožju Maribor mesto je bilo 63.556 katoličanov ali 93,1% prebivalcev. Največ jih je bilo v krajevni skupini Zrkovci, 99,2%, najmanj pa v krajevni skupini Maribor II, 84,3%. Protestantov je bilo 1.569 ali 2,3% (v glavnem v središču mesta - Maribor II 5,2%, Maribor I in Maribor IV 4,5%), pripadnikov drugih krščanskih skupin je bilo 779 ali 1,2%, med njimi samo en Žid v krajevni skupini Maribor II. V skupini tako imenovanih bogovercev (Gottgläubige), ki je v prvi Jugoslaviji ni bilo, je bilo 2.191 ali 3,2% ljudi. Sem so spadali predvsem pripadniki nacistične stranke in drugi okupatorjevi funkcionarji, ki so prišli v Maribor po aprilu 1941. Priključilo pa se jim je tudi nekaj domačinov, ki so prevzeli funkcije v okupatorjevem upravnem in političnem aparatu. Tudi pripadnike te skupine najdemo v glavnem samo v središču mesta, kjer so bili vsi pomembnejši okupatorjevi uradi, npr. v krajevni skupini Maribor II 8,5%, Maribor IV 7,6%, Maribor I in Maribor III 5,6% itd. Brezvercev je bilo v okrožju Maribor mesto le 107 ali 0,2%.

Za okupatorja izredno pomembno je bilo znanje nemškega jezika med prebivalstvom. V zvezi s tem so pri popisu prebivalstva uvedli pet stopenj znanja nemščine. Za stopnjo a, v katero so prišli tisti, ki so obvladali nemščino v govoru in pisavi ter jo tudi uporabljali, so v okrožju Maribor mesto našeli kar 31.009 ali 45,5% ljudi. To je prav gotovo pretirano, saj je bilo v naslednjih letih izrečenih veliko kritičnih besed in izraženega precej nezadovoljstva okupacijskih oblasti zaradi slabega znanja nemščine med slovenskim prebivalstvom. Vprašanje je, kakšen kriterij so jemali za razvrščanje v posamezne stopnje. V stopnjo b so prišli tisti, ki so obvladali nemščino v pisavi in govoru, vendar je v pretežni meri niso uporabljali. V okrožju Maribor mesto je bilo takih 9.698 ali 14,2%. V stopnjo c, ki je zajela ljudi, ki so obvladali nemščino v govoru, v pisavi pa pomanjkljivo ali pa sploh ne, je prišlo 14.070 ali 20,6% ljudi. Stopnjo d so tvorili tisti, ki so komaj ali pomanjkljivo obvladali nemščino tako v govoru kot v pisavi. Teh je bilo v okrožju Maribor mesto 9.333 ali 13,7%. V stopnjo e pa so prišli vsi tisti, ki niso obvladali nemščine niti v govoru niti v pisavi, po okupatorjevih podatkih pa je bilo takih le 4.092 ali 6% ljudi. Povprečna ocena iz obvladanja nemščine za prebivalstvo okrožja Maribor mesto (v razmaku ocen od 1 do 5 na osnovi zgoraj navedenih odstotkov) je bila 3,79 in je bila daleč najvišja med okrožji na slovenskem Štajerskem (druga najboljša ocena je bila v okrožju Ljutomer in je znašala le 2,76, pri ostalih pa še manj). Ti podatki so bili močno potvorjeni zgolj z namenom, da bi

imel okupator še argument več pri zatrjevanju, da je Maribor z ožjo okolico povsem nemški in resnična trdnjava nemštva na Spodnjem Štajerskem.⁹

Iz popisa prebivalstva z dne 29. novembra 1942 je tudi razvidno članstvo v Štajerski domovinski zvezi, ki je bila edina dovoljena politična organizacija na slovenskem Štajerskem v času nacistične okupacije, kadrovsko in organizacijsko pa je

bila organsko nadaljevanje organizacije Kulturbund iz obdobja pred vojno. Šef civilne uprave dr. Uiberreither jo je označil za "tisto veliko organizacijo, ki bo zajemala vse dobro misleče Štajerce". Cilje in naloge Štajerske domovinske zveze pa je njeno vodstvo v posebnih smernicah opredelilo takole: "...je organizacija vseh Nemcev, ki prebivajo na Spodnjem Štajerskem in prebivalcev Spodnje Štajerske, ki po svoji krvi stremijo k vrnitvi v nemško narodno skupnost (...) V njej stoji Nemeč poleg domovini zvestega Štajerca, ne glede na začasno razliko v jeziku in oba s svojim članstvom potrjujeta skupno pot, ki sta jo v bodoče pripravljena hoditi kot Nemca (...) Po likvidaciji naj nastane iz nje NSDAP z vsemi svojimi oddelki in priključenimi zvezami." Z drugimi besedami je to pomenilo popolnoma ponemčiti slovensko prebivalstvo na slovenskem Štajerskem.¹⁰

Tabela 6: Članstvo v Štajerski domovinski zvezi v okrožju Maribor mesto novembra 1942

Št.	Krajevna skupina	Začasni člani	Dokončni člani	% preb. roj. pred 31. 3. 1927	Nečlani
1.	Studenci	3.344	747	86,3	166
2.	Pobrežje	3.237	644	83,6	788
3.	Kamnica	1.061	86	78,6	324
4.	Hoče	1.572	96	79,9	436
5.	Košaki	2.136	408	76,3	809
6.	Limbuš	1.320	81	83,4	292
7.	Maribor I	2.585	945	75,0	1.214
8.	Maribor II	2.462	1.082	73,3	1.314
9.	Maribor III	1.273	653	80,1	499
10.	Maribor IV	1.886	840	72,4	1.064
11.	Maribor V	2.905	717	72,0	1.480
12.	Maribor VI	2.072	874	83,5	600
13.	Radvanje	1.652	305	88,2	276
14.	Tezno	2.382	251	71,9	1.060
15.	Zrkovci	843	71	80,4	228
	SKUPAJ	30.730	7.800	78,3	11.050

Za sprejem v Štajersko domovinsko zvezo se je prijavilo kar 95% prebivalstva, kar so nacisti proglašali za plebiscit spodnještajerskega prebivalstva za nacistično Nemčijo. V resnici ni bilo tako. Slovensko prebivalstvo v danih razmerah druge

⁹ Ergebnisse, str. 31, 32, 43, 44, 49, 50, 55, 59, 63, 67, 71 in 75.

¹⁰ Befehlsblatt der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes, 1941, Folge 1, str. 7.

izbire ni imelo: ali se prijaviti in morda ostati doma, ali pa biti izgnan. Večina prebivalstva se je prijavila v Štajersko domovinsko zvezo pod pritiskom groženj in iz strahu za lastno oziroma varnost družine. Del prebivalstva se je vpisal v Štajersko domovinsko zvezo tudi zato, ker ga je v začetku preslepila nacistična propaganda, zlasti njena socialna demagogija, ki je v prvih mesecih okupacije imela kar precej uspeha, po racioniranju nekaterih življenjskih potrebščin in po okupatorjevih represivnih ukrepih pa se je že začela kazati prava podoba nacistične okupacijske politike. Sprejete člane je okupator razdelil v dve skupini, na dokončne in na začasne. Dokončni člani Štajerske domovinske zveze so postali v prvi vrsti folksdojčerji ter dotedanji člani Kulturbunda, dobili pa so rdeče članske izkaznice. Vsi drugi so kot začasni člani, ki naj svojo "pripadnost Führerju in nemškemu rajhu šele dokažejo", dobili zelene članske izkaznice. Zelene in rdeče izkaznice Štajerske domovinske zveze so bile tudi edine osebne izkaznice, ki so jih nacisti uvedli med okupacijo na slovenskem Štajerskem.¹¹

Nečlanov Štajerske domovinske zveze v okrožju Maribor mesto je bilo 21,7%, članov pa 78,3%, če računamo prebivalstvo, rojeno pred 31. marcem 1927.

S članstvom v Štajerski domovinski zvezi je bilo tesno povezano državljanstvo. Šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko je 16. marca 1942 v posebnem razglasu objavil Odredbo o pridobitvi državljanstva na osvobojenem območju Spodnje Štajerske, Koroške in Kranjske, ki jo je izdal ministrski svet za državno obrambo. Istočasno je objavil tudi izvršilni odlok k tej odredbi, ki ga je nemški notranji minister Wilhelm Frick izdal 10. februarja 1942. Na osnovi teh dveh aktov so dobili nemško državljanstvo vsi dokončni člani Štajerske domovinske zveze, ki so imeli 14. aprila 1941 stalno bivališče na ozemlju slovenske Štajerske. Začasni člani Štajerske domovinske zveze so dobili nemško državljanstvo na preklic, medtem ko so tisti, ki niso bili sprejeti, postali zaščiteni (Schutzangehörige) nemškega rajha. Zaščiteni so hoteli nacisti najprej izgnati iz Spodnje Štajerske, vendar njihove usode vse do konca vojne niso natančno določili. Podatki o državljanskih kategorijah prebivalstva v popisu prebivalstva iz novembra 1942 zajemajo vse prebivalstvo, zato so veliko bolj ilustrativni od podatkov o članstvu v Štajerski domovinski zvezi.

Tabela 7: *Državlanske kategorije prebivalstva v okrožju Maribor mesto novembra 1942*

Št.	Krajevna skupina	Nemški dokončni	Državljeni na preklic	% nem. drž.	Zaščiteni	% zaščitenecv
1.	Studenci	856	4.751	86,9	691	10,7
2.	Pobrežje	864	5.123	86,3	748	10,8
3.	Kamnica	121	1.759	82,8	331	14,6
4.	Hoče	141	2.569	82,9	499	15,3
5.	Košaki	826	3.175	86,0	507	10,9
6.	Limbuš	107	2.192	86,4	337	12,7
7.	Maribor I	1.643	3.344	85,0	716	12,2
8.	Maribor II	2.151	3.159	88,8	505	8,4

¹¹ Žnidarič, Okupacija, str. 86-90.

9.	Maribor III	1.078	1.929	90,4	240	7,2
10.	Maribor IV	1.613	2.633	87,8	475	9,8
11.	Maribor V	1.073	4.272	78,3	1.158	17,0
12.	Maribor VI	1.402	3.027	91,6	275	5,7
13.	Radvanje	317	2.573	82,2	334	10,2
14.	Tezno	521	3.578	79,1	882	17,0
15.	Zrkovci	77	1.427	82,3	255	13,9
	SKUPAJ	12.790	45.511	85,5	7.953	11,7

Razen nemških državljanov je bilo v okrožju Maribor - mesto še 694 Hrvatov, 607 Italijanov (večinoma so to bili primorski Slovenci!), 118 Madžarov, 55 Čehov, 4 Slovaki in 165 oseb z drugim državljanstvom. Brez državljanstva je bilo 305 oseb (0,4%). Odstotek nemških državljanov je bil najnižji v krajevnih skupinah Maribor V in Tezno (pod 80%), kjer pa je bil hkrati najvišji odstotek zaščitencev. To si lahko pojasnimo s tem, da sta bila to izrazito delavska predela, kjer je živelo največ ljudi, ki so bili rasno slabo ocenjeni. Ob upoštevanju dejstva, da je bil delež nemškega prebivalstva v Mariboru sorazmeroma velik, je odstotek zaščitencev in tistih, ki niso bili sprejeti v Štajersko domovinsko zvezo, precej presenetljiv. Razumljiv pa postane ob ugotovitvi, da je bil Maribor takrat že pomembno industrijsko središče, kamor je bil dotok delovne sile - v veliki meri tudi iz ostalih jugoslovanskih pokrajin - zelo velik. Te kategorije prebivalstva pa so bile pri rasnem ocenjevanju najslabše ocenjene.

Tabela 8: Članstvo v NSDAP v okrožju Maribor mesto novembra 1942

Št.	Krajevna skupina	Člani NSDAP	Na 1.000 članov Štajerske domovinske zveze
1.	Studenci	29	7,1
2.	Pobrežje	16	4,1
3.	Kamnica	6	5,2
4.	Hoče	2	1,2
5.	Košaki	32	12,6
6.	Limbuš	7	5,0
7.	Maribor I	194	55,0
8.	Maribor II	327	92,3
9.	Maribor III	41	21,3
10.	Maribor IV	125	45,9
11.	Maribor V	91	25,1
12.	Maribor VI	59	20,0
13.	Radvanje	11	5,6
14.	Tezno	23	8,7
15.	Zrkovci	1	1,1
	Skupaj	964	25,0

Večina članov NSDAP je prišla v Maribor šele po zlomu Kraljevine Jugoslavije in so takoj prevzeli vodilna mesta v nacistični upravi in gospodarstvu. Dobili so

resorje, ki jih okupator ni zaupal domačim Nemcem. Nekaj članov NSDAP je bilo tudi med novodošlim učiteljstvom.¹²

Tudi statistični podatki o mariborskem prebivalstvu med drugo svetovno vojno potrjujejo, da je imel Maribor v okupatorjevih ponemčevalnih načrtih na slovenskem Štajerskem posebno mesto. Veliko pove že podatek, da je zaradi okupatorjevega nasilja moralo v letih 1941-1945 okrožje Maribor zapustiti skoraj 18.000 ali dobrih 30% Slovencev (deportiranci, interniranci, prisilni delavci in mobiliziranci v nemško vojsko, begunci) in da se je v tem času v okrožje priselilo blizu 15.000 prebivalcev nemškega porekla (vojaki, policisti, okupatorjevi uradniki in uslužbenci, gospodarski strokovnjaki). Poleg tega, da je bila središče okupacijskega območja Spodnja Štajerska in da so bili v mestu ob Dravi vsi osrednji okupatorjevi uradi, ki so v letih nacistične okupacije opravljali načrtno raznarodovalno delo, se je posebnost kazala tudi v tem, da je bil delež nemškega prebivalstva, ki je v veliki večini (skoraj 95%) nacistično okupacijo pričakalo kot svojo osvoboditev, v Mariboru daleč največji (v okrožju Maribor mesto 10,1%) na slovenskem Štajerskem. Nacisti so tudi s pomočjo statističnih podatkov, ki so jih močno prilagodili svoji ponemčevalni politiki, poskušali vse, da bi slovensko prebivalstvo v Mariboru prisilili k spoštovanju novega reda in da bi v kali zatrli vsak poskus odpora ter Maribor prikazali kot resnično nemško mesto. Že prvi meseci okupacije pa so pokazali, da so bila njihova pričakovanja prevelika in načrti nereálni.¹³

Marjan Žnidarič

MARIBOR CITIZENS IN THE LIGHT OF THE OCCUPIER'S CENSUS OF NOVEMBER 1942

S u m m a r y

In November 1942, the German occupying authorities carried out a census in the occupied Slovenian Styria, in the area of civil administration. The paper presents an analysis of the census results for the Maribor City district. This administrative unit differed considerably from the previous municipality of Maribor. It included, in their entirety, the communes of Studenci, Radvanje and Pobrežje, and, in part, those of Hoče, Kamnica, Košaki and Limbuš.

According to the available census results, in November 1942, the Maribor City district counted 68,202 inhabitants (32,186 men and 36,016 women) in 18,479 households. In other words, 15.5% more than in 1931. Out of the total population, 49.3% were productive. 9.5% of these engaged in agriculture, 37.3% in industry and craft, 21.3% in trade and transport. Labourers accounted for 57.1%. Out of the district population, 93.1% were Catholic, 28.6% potential military conscripts and 78.3% the members of the Styrian Patriotic League (Štajerska domovinska zveza), which held the main threads of the Germanization policy. German citizens - those resolved and those subject to revocation - accounted for 85.5%. The native Germans, however, were only 10.1%, representing the greatest proportion in the Slovenian Styria. The Third Reich proteges were 11.7%.

As with nationality, the Nazis also greatly falsified the results assessing the knowledge of German language among the population. The allegation that 45.5% mastered written and spoken German is definitely exaggerated. Analysis of the statistics confirms that the Nazis used all available means to force the Slovenian population in Maribor into observing the new order, and to present Maribor as an *actual German city*.

¹² Ergebnisse, str. 37 in 38; Žnidarič, Okupacija, str. 90-94.

¹³ Žnidarič, Okupacija str. 342-346.

Tabela 3: Starostna struktura prebivalstva v okrožju Maribor mesto leta 1942

št.	Krajevna skupina	0-10 let 1933-1942		11-20 let 1923-1932		21-30 let 1913-1922		31-40 let 1903-1912		41-50 let 1893-1902		51-60 let 1883-1892		61-70 let 1873-1882		71-80 let 1863-1872		nad 80 let pod 1863 m. ž.	SKU-PAJ	
		m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.			
1.	Studenci	505	515	486	438	394	612	687	686	399	474	288	324	157	239	93	113	15	28	6.453
2.	Pobrelje	647	694	531	602	467	629	693	678	391	433	281	306	168	199	91	108	13	19	6.940
3.	Kamnica	219	238	525	244	125	147	153	173	126	156	110	115	59	77	40	48	6	9	2.270
4.	Hoče	304	338	327	358	203	205	250	271	176	189	162	169	84	97	54	52	18	10	3.267
5.	Ko{aki	331	386	480	379	285	448	382	460	284	321	214	235	135	159	42	74	13	26	4.654
6.	Limbu{	283	259	264	263	149	170	198	244	164	186	107	111	77	91	47	32	6	9	2.660
7.	Maribor I	257	273	346	439	308	688	490	572	388	524	299	398	196	321	115	159	40	52	5.865
8.	Maribor II	270	304	280	545	364	630	538	619	456	498	295	386	206	301	90	148	16	36	5.982
9.	Maribor III	207	213	374	281	172	308	268	324	236	263	160	184	82	124	60	51	7	13	3.327
10.	Maribor IV	269	315	276	600	283	451	415	465	314	401	225	273	127	206	76	104	13	22	4.835
11.	Maribor V	414	413	515	536	521	571	742	568	623	520	353	365	195	225	86	117	25	33	6.822
12.	Maribor VI	343	360	303	355	285	490	463	486	305	372	240	291	157	200	78	81	15	12	4.836
13.	Radvanje	291	296	289	278	188	272	314	310	204	233	131	152	80	111	52	57	6	13	3.277
14.	Tezno	415	382	417	377	654	349	743	410	529	241	227	166	101	92	33	38	4	7	5.185
15.	Zrkovci	205	192	207	195	113	132	175	143	103	118	54	66	44	41	17	19	1	4	1.829
	SKUPAJ	4.960	5.168	5.320	5.890	4.511	6.102	6.511	6.409	4.698	4.929	3.146	3.541	1.868	2.483	974	1.201	198	293	68.202